

Захарченко В.І.

*д.е.н., професор,
професор кафедри міжнародного менеджменту та інновацій,
Державна установа «Одеська політехніка»*

Zakharchenko Vitaliy

State Institution "Odessa Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2903-2471>

Метіль Т.К.

*к.е.н., доцент,
завідувачка кафедри управління підприємницькою
та туристичною діяльністю,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет*

Metil Tetiana

Izmail State University for the Humanities, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4553-4343>

Онешко С.В.

*к.е.н., доцент,
професор кафедри економіки і фінансів,
Одеський національний морський університет*

Oneshko Svitlana

Odessa National Maritime University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2313-3984>

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ ОЦІНКИ ХАРАКТЕРИСТИК ТА ЯКОСТЕЙ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

METHODOLOGICAL PROVISION OF MODERN EVALUATION OF CHARACTERISTICS AND QUALITIES OF INTANGIBLE ASSETS

Анотація. У статті запропоновано аналіз істотних характеристик і властивостей нематеріальних активів підприємства, які об'єднані в такі блоки, як інтелектуальна власність, авторське право, промислова власність, ділова репутація, організаційні витрати. Базою формування властивостей є відсутність матеріальної форми, наявність вартості, створення вартості, інформативність, особливі форми зберігання. Інтелектуальна власність створена в результаті творчої діяльності людини, регулюється національним правом і міжнародними конвенціями. Організаційні витрати характеризуються величиною витрат на юридичне оформлення, реєстрацію, життєвим циклом підприємства. Виділені характеристики дають змогу досить точно відокремити один

актив від іншого, а також виявити їх місце, роль і способи застосування.

Ключові слова: нематеріальний актив, інтелектуальна власність, авторське право, репутація, патент.

Постановка проблеми. Актуальність проведення досліджень використання об'єктів права інтелектуальної власності визначається хвилеподібною динамікою змін кількості використаних об'єктів права інтелектуальної власності; зменшенням кількості заявок та зареєстрованих патентів на винаходи, корисні моделі, знаки на товари й послуги. Серед договорів розпорядження майновими правами інтелектуальної влас-

ності переважає кількість договорів про передання виключно майнових прав, найбільша кількість реєстрацій здійснюється саме щодо торговельних марок [7, с. 101].

Аналіз використання нематеріальних активів на промислових підприємствах Одеського регіону показує високий рівень зносу нематеріальних активів, дуже низьку їх питому вагу в загальній величині активів розглянутих підприємств, зростання потреб у нематеріальних активах для виробництва високоякісної продукції, випередження темпів зростання нематеріальних активів темпів росту валюти балансу, зниження рентабельності нематеріальних активів.

Визначені обставини вимагають подальшого якісного дослідження сутності нематеріальних активів промислових інноваційно активних підприємств як на підставі адаптації міжнародного досвіду, так і на основі розроблення власного методологічного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження автори спирались на праці таких фахівців, як К. Друрі [5], С. Ілляшенко [6], К. Ковтуненко, Л. Шацкова [7], О. Кравченко [8], І. Крючкова, С. Філіппова [9], О. Мельник [10], В. Рошило [11], М. Коваленко [12].

Так, К. Друрі звертає увагу на те, що традиційні системи управління активами «приділяють більше уваги недопущенню підвищення витрат. Деякі з них на основі інформації, що отримана за допомогою облікової системи, стають корисними» [5, с. 557].

М. Коваленко і А. Остапенко до нематеріальних ресурсів сучасного підприємства відносять базову освіту персоналу, додаткову спеціальну освіту, менеджерську підготовку, інформаційну підготовку в галузі комп'ютерних технологій, підвищення кваліфікації, систему стимулювання інноваційної діяльності та мотивації [12, с. 62].

О. Мельник, узагальнюючи напрями досліджень проблематики теорії інтелектуального капіталу в аспекті оцінювання капіталізації, виділяє відображення інтелектуального капіталу у фінансових та управлінських звітах підприємства; вимірювання впливу інтелектуального капіталу, який не

відображений у звітності підприємства на результати капіталів; роль інтелектуального капіталу у формуванні вартості капіталу підприємства [10, с. 107].

І. Крючкова та С. Філіппова наполягають на тому, що «проблемно-цільовий вибір джерел фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств залежно від цілей та завдань розвитку підприємства у комбінації на засадах диференційного підходу потребує формалізації, що полягає у регламентації процедур вибору та економічного оцінювання джерел» [9, с. 149].

В. Рошило пропонує уніфікацію підходів до нарахування амортизаційних відрахувань у бухгалтерському та податковому обліку, а також розроблення системи амортизаційних пільг для пріоритетних галузей та регіонів [11, с. 7].

К. Ковтуненко і Л. Шацкова для оцінювання місця нематеріальних активів у майні підприємства рекомендують використовувати такі показники, як коефіцієнт визначення питомої ваги нематеріальних активів у валюті балансу; коефіцієнт визначення питомої ваги нематеріальних активів у складі необоротних активів [7, с. 96–97]. С. Ілляшенко загалом у структурі інтелектуального капіталу виділяє три складники, такі як людський, організаційний і споживчий капітал [6, с. 39].

О. Кравченко наголошує на тому, що «головним завданням побудови системи операційного менеджменту поточними активами є забезпечення заданого рівня рентабельності, платоспроможності і ліквідності підприємства» [8, с. 61].

Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць із питань нематеріальних активів, невирішеними залишаються питання визначення сутності та складових частин нематеріальних активів, а також відповідних заходів управління ними.

У статті використовувались загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, такі як ретроспективний та систематичний аналіз, абстрактно-логічний метод, методи узагальнення та порівняння; методи індукції та дедукції під час визначення проблеми якісного дослідження сутності нематеріальних активів промислових інноваційно активних

підприємств як на підставі адаптації міжнародного досвіду, так і на основі розроблення власного методологічного забезпечення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нематеріальні активи є практичним відображенням у фінансовій звітності підприємств і являють собою знання, кваліфікацію, теоретичні та практичні нароби, наукові накопичення, досвід співробітників, репутацію, імідж, ділову активність. Нематеріальні активи мають достатньо багато функцій у сучасній діяльності підприємств, зокрема інтегративну, виробничу, відтворювальну, регулятивну, комерційну, ризикову, стимулюючу, творчу, розвиваючу, інформаційну, перетворювальну, культурологічну, виховну, охоронну, пізнавально-гносеологічну. Це ускладнює проведення доволі цілісного дослідження. Виникає необхідність дослідити сутність цієї категорії у сучасних економічних трансформаціях та розвитку, перш за все в інноваційній діяльності вітчизняних підприємств.

Мета статті. Головною метою роботи є методологічне забезпечення сучасної оцінки характеристик та якостей нематеріальних активів на підприємствах через аналіз їх основних змістовних складових частин, таких як інтелектуальна власність, авторське право, промислова власність, ділова репутація, на підставі адаптації міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Базою формування характеристик і властивостей нематеріальних активів підприємства є їх такі сутнісні основи:

- відсутність матеріальної (фізичної) форми;
- наявність вартості, зокрема витрат на придбання, створення, використання, модернізацію;
- створення вартості, тобто можливість їх використання під час виробництва товару або послуги в комерційному обігу підприємства, в результаті чого створюється нова вартість на продукт;
- інформативність, адже нематеріальний актив – це інформація, наприклад, про патент, селекційне досягнення, ділову репутацію підприємства;
- особливі форми зберігання, які не обмежуються традиційними паперовими або маг-

нітними носіями інформації, а передбачають інноваційні, тобто цифрові способи зберігання, та особистісні, а саме психологічні, що стосуються індивідуальних переваг споживача, засновані на внутрішніх психологічних мотиваторах.

Інтелектуальна власність – це умовний збірний термін. Він включає права, що належать до літературних, художніх і наукових творів, виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо й телевізійних передач (авторські права); наукових відкриттів, винаходів та інших прав, пов'язаних з різними видами промислової діяльності, а також захисту від недобросовісної конкуренції. У 1967 р. підписана Міжнародна конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, а з 2014 р. до 2016 р. існувала Державна служба інтелектуальної власності України. З 2017 р. функції з реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про Національний орган інтелектуальної власності» від 13 жовтня 2020 р. № 1267-р, Укрпатент виконує функції Національного органу інтелектуальної власності.

Таке визначення інтелектуальної власності слід, на наш погляд, доповнити тим, що інтелектуальна власність – це перш за все об'єкти, створені в результаті творчої, інтелектуальної діяльності людини, формування яких стає чинником виникнення відповідних правовідносин.

Авторське право – розділ цивільного права, що регулює відносини, пов'язані зі створенням і використанням (видання, виконання тощо) творів науки, літератури й мистецтва, виражених в усній, письмовій або іншій об'єктивній формі, що допускає їх відтворення. Авторське право регулюється національним правом і міжнародними конвенціями з охорони авторських прав. Авторські права належать до об'єктів інтелектуальної власності.

Промислова власність у праві – це поняття, яке використовується для позначення виключного права на нематеріальні цінності (винахід, товарний знак, промис-

ловий зразок тощо). Вона регламентується національним законом (патентне законодавство) і міжнародними договорами (наприклад, Паризька конвенція 1983 р. з охорони промислової власності).

Ділова репутація – це різниця між купівельною ціною організації (як майнового комплексу загалом) та вартістю всіх її активів і зобов'язань відповідно до бухгалтерського балансу. Ділова репутація складається в процесі здійснення організацією своєї господарської діяльності і є відображенням як позитивних, так і негативних сторін цієї діяльності.

Організаційні витрати – це витрати, пов'язані з утворенням юридичної особи. В цьому разі факт реєстрації дає змогу здійснювати господарську діяльність, на підставі чого організаційні витрати відносять до нематеріальних активів та враховують у бухгалтерських документах.

Крім дефініцій і сутнісних основ, відображати характерні ознаки нематеріальних активів можуть форми їх існування та зберігання, способи створення, методи використання, які відображаються в економічному та правовому статусі цих об'єктів. Причому економічний статус визначає форми капіталізації активу, а правовий статус регулює ці форми, конкретизуючи їх і вносячи певні обмеження в поле їх використання, зокрема, здійснюючи правовий захист від факторів, здатних завдати шкоди правочинній діяльності власника.

Об'єкти інтелектуальної власності належать до найбільш численних і багатоаспектних нематеріальних активів. Правовий режим їх використання характеризує їх з точки зору правовідносин, у які вступають творець або власник об'єкта інтелектуальної власності та сторона, що бажає капіталізувати його.

За правовим режимом об'єкти інтелектуальної власності поділяються на такі три групи:

– результати творчої діяльності, що охороняються законодавством про авторське право (твори науки й мистецтва, програми для ЕОМ, бази даних, топології інтегральних мікросхем тощо);

– результати творчої діяльності, що охороняються патентним законодавством, – «промислова власність» (винаходи, корисні моделі виробів, промислові зразки);

– кошти індивідуалізації юридичної особи, продукції, виконуваних робіт або послуг (фірмове найменування, товарний знак, емблема обслуговування, найменування місця походження товарів).

Перераховані об'єкти володіють такими загальними ознаками:

– є результатом творчої, інтелектуальної діяльності;

– є сукупністю майнових та немайнових прав;

– можуть приносити дохід.

Водночас між зазначеними об'єктами є такі відмінності:

1) за правовим режимом: одна частина об'єктів охороняється законодавством про авторське право, а інша – патентним законодавством;

2) за потребою реєстрації: для об'єктів авторського права не потрібна обов'язкова реєстрація, а об'єкти промислової власності та засоби індивідуалізації необхідно реєструвати у відповідному порядку;

3) за завершеністю переліку об'єктів: перелік об'єктів авторського права є приблизним і може бути розширений за рахунок створення нових творів, а перелік об'єктів, що охороняються законодавством, обмежується рамками реєстраційного списку.

До об'єктів інтелектуальної власності, на які поширюється авторське право, належать програми для персональних комп'ютерів (ПК) і бази даних. Програми для ПК – це об'єктивна форма представлення сукупності даних і команд, призначених для функціонування електронних носіїв інформації (ПК) та інших комп'ютерних пристроїв, задля отримання певного результату.

База даних – це об'єктивна форма представлення та організації сукупності даних, систематизованих таким чином, щоб ці дані могли бути знайдені і оброблені за допомогою ПК.

Правове регулювання використання програм для ПК також здійснюється положеннями закону про авторське право та авторські суміжні права. Причому програми для

ПК прирівнюються до літературних творів, а бази даних – до літературних збірників.

Список об'єктів, на які поширюється авторське право, згідно з цим законом, виглядає таким чином:

- літературні твори (включаючи програми для ПК);
- драматичні та музично-драматичні твори, сценарні твори;
- хореографічні твори і пантоміми;
- музичні твори з текстом і без тексту;
- аудіовізуальні твори (кіно-, теле- і відеофільми, слайдфільми, діафільми та інші кіно- і телетвори);
- твори живопису, скульптури, графіки, дизайну, графічні розповіді, комікси та інші твори образотворчого мистецтва;
- твори декоративного прикладного та сценографічного мистецтва;
- твори архітектури, містобудування й садово-паркового мистецтва;
- фотографічні твори та твори, одержані способами, аналогічними фотографії;
- географічні, геологічні та інші карти, плани, ескізи і пластичні твори, що належать до географії, топографії та інших наук;
- інші твори.

Також до об'єктів авторського права закон зараховує такі складники:

- похідні твори (переклади, обробки, анотації, реферати, резюме, огляди, інсценівки, аранжування та інші переробки творів науки, літератури і мистецтва);
- збірники (енциклопедії, антології, бази даних) та інші складові твори, що є за добром або розташуванням результатом творчої праці.

Таким чином, об'єктами авторського права є твори науки й мистецтва, створені в результаті творчої діяльності автора. Ці об'єкти нормативно-правової бази про авторські права належать до авторських творів, під якими розуміється оригінальна сукупність ідей, образів, наукових рішень, створена конкретною особою в процесі інтелектуальної діяльності. Цією особою є автор.

Автор – фізична особа, творчою працею якої створено твір України. Цей термін відкриває список основних понять Закону Укра-

їни «Про авторське право і суміжні права» [2]. Автор як творець творів, є суб'єктом його комерціалізації та капіталізації, що автоматично робить його суб'єктом правовідносин з усіма зацікавленими у використанні його твору в господарському обігу сторонами.

До об'єктів інтелектуальної власності, відповідно до Положення з бухгалтерського обліку, належать також топології інтегральних мікросхем. Топології інтегральних мікросхем є об'єктами авторського права, створюються в результаті творчої діяльності автора й перебувають під правовою охороною відповідного закону.

Топологія інтегральної мікросхеми – це зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розташування сукупності елементів інтегральної мікросхеми та зв'язків між ними.

Інтегральна мікросхема – це мікроелектронний виріб остаточної або проміжної форми, призначений для виконання функцій електронної схеми, елементи і зв'язки якого неподільно сформовані в об'ємі і (або) на поверхні матеріалу, з якого виготовлено виріб.

Авторські права на об'єкти інтелектуальної власності не тільки зберігаються за автором за життя, але й переходять у спадок його родичам, які на терміни, визначені законодавчими нормами, стають правовласниками цієї власності.

Правовласник – це автор, його спадкоємець (правонаступник), а також будь-яка фізична або юридична особа, яка володіє виключними майновими правами, отриманими з огляду на закон або договір.

Виникнення авторського права, або презумпція авторства, на твори науки, літератури й мистецтва настає в момент їх створення, однак для оповіщення про своє авторство автору необхідно скористатися спеціальним символом, який ставиться на публікацію. Цей символ складається з латинської літери “©” в окружності. Крім символу, автор зазначає своє ім'я і рік першої публікації. Будь-яких інших вимог щодо реєстрації об'єктів інтелектуальної власності в Законі «Про авторське право і суміжні права» не міститься [2].

Незважаючи на це, багато авторів, виходячи з того, що об'єкти інтелектуальної власності за їх популярності, затребуваності можуть ефективно капіталізуватися, що привертає недобросовісних підприємців, прагнуть завершити своє авторство у відповідних організаціях.

Об'єктами правового захисту є особисті немайнові та майнові права автора. Саме ці права дають змогу автору капіталізувати створений ним об'єкт інтелектуальної власності, отримувати прибуток. Вони ж дають можливість автору наділяти певними правами третіх осіб, які, згідно з авторським договором, отримують можливість використовувати ці об'єкти у своїй підприємницькій діяльності.

Автору як правовласнику створеного ним об'єкта інтелектуальної власності належать такі особисті немайнові права:

- право визнаватися автором твору (право авторства);
- право використовувати і дозволяти використовувати твір під справжнім ім'ям автора, псевдонімом або без позначення імені, тобто анонімно (право на ім'я);
- право оприлюднити або дозволяти оприлюднити твір у будь-якій формі (право на оприлюднення), включаючи право на відкликання;
- право на захист твору, включаючи його назву, неможливість спотворення чи іншого зазіхання, здатного завдати шкоди честі та гідності автора (право на захист репутації автора).

Ці права стверджують пріоритет автора під час розпорядження й використання свого твору.

Під майновими правами розуміється те, що автор має можливість використовувати свій твір у будь-якій формі або будь-яким способом. При цьому він має право передавати виключне право на свої твори.

Володар виняткових прав правомочний здійснювати такі дії:

- відтворювати твір (право на відтворення);
- поширювати екземпляри твору будь-яким способом, зокрема продавати, здавати в прокат (право на поширення);

– імпортувати екземпляри твору задля поширення, включаючи примірники, виготовлені з дозволу власника виняткових авторських прав (право на імпорт);

– публічно показувати твір (право на публічний показ);

– повідомляти про твір (включаючи показ, виконання або передачу в ефір) для загального відома по кабелю, проводам або за допомогою інших аналогічних засобів (право на повідомлення для загального відома по кабелю);

– перекладати твір (право на переклад);

– переробляти, аранжувати або іншим чином переробляти твір (право на переробку);

– повідомляти про твір, отже, будь-яка особа може мати доступ до нього в інтерактивному режимі з будь-якого місця в будь-який час за власним вибором (право на доведення до загального відома).

Автор задля капіталізації своєї інтелектуальної власності може передавати майнові права на об'єкт інтелектуальної власності фізичній або юридичній особі. Ця процедура передбачає укладення авторського договору.

Авторський договір містить угоди про способи використання твору, що є об'єктом інтелектуальної власності (конкретні права, що передаються за цим договором), за терміном і територіями, на які передається право; за розміром винагороди і (або) порядку визначення розміру винагороди за кожний спосіб використання твору, порядку і термінів виплати винагороди, а також за іншими умовами, виконання яких сторони визнають необхідним.

Залежно від повноти переданих прав виникають або авторські договори про передачу виключних прав, або договори про передачу невиключних прав.

Авторський договір про передачу виключних прав доходить висновку, що покупець стає винятковим, єдиним власником майнових прав у тих межах, які зазначені в договорі.

Виняткові права дають змогу їх власникові не тільки капіталізувати об'єкти інтелектуальної власності, правами на які він володіє, але й комерціалізувати їх; не тільки тиражувати, поширювати, продавати ці об'єкти, але й передавати права на їх капі-

талізацію. Більш того, власник виключних прав може забороняти використання об'єктів інтелектуальної власності будь-яким третім особам, навіть якщо такою особою є продавець виняткових прав.

Передача прав може бути як повною, так і частковою. Наприклад, коли в авторському договорі суворо оговорюється об'єкт інтелектуальної власності, зазначається обсяг використання (тираж, кількість відтворень тощо), визначається територія (наприклад, тільки на території країн ЄС), а також термін. Якщо в авторському договорі відсутня інформація про термін його дії, то, відповідно до закону, такий термін обмежується п'ятьма роками; якщо немає інформації про територію дії договору, він обмежується територією.

Авторська винагорода визначається у вигляді відсотка від доходу, отриманого під час використання твору або у вигляді суми, зафіксованої в договорі. Може бути вибраний будь-який інший спосіб винагороди, що не суперечить положенням відповідного закону про умови авторського договору.

Передача прав, що не передбачає їх подальшу передачу, але дає змогу використовувати об'єкти інтелектуальної власності у власних цілях, зокрема для отримання прибутку, здійснюється згідно з авторським договором про передачу невиключних прав. Кількість осіб, які володіють невиключними правами, законом не обмежена. Власник невиключних прав не може забороняти використання твору, що є таким об'єктом, іншим правовласникам. Об'єкти, придбані за такими договорами, приймаються до бухгалтерського обліку як нематеріальні активи.

Розглянувши характеристики і властивості об'єктів авторського права, до яких належать виключне авторське право на програми для ПК, бази даних і майнове право автора чи іншого власника авторських прав на топології інтегральних мікросхем, перейдемо до розгляду характеристик і властивостей об'єктів промислової власності та засобів індивідуалізації юридичної особи.

До об'єктів промислової власності належать виключне право патентовласника на винахід, промисловий зразок, корисну

модель і виняткове право патентовласника на селекційні досягнення.

До засобів індивідуалізації належать виняткове право власника на товарний знак і знак обслуговування, найменування місця походження товарів. Всі ці об'єкти мають загальний правовий режим, який встановлює повний перелік подібних об'єктів, передбачає їх обов'язкову реєстрацію, а також реєстрацію угод, що здійснюються за ними. Кожен об'єкт має досить об'ємну нормативно-правову базу, основою якої є відповідні закони. Крім законів, її складають нормативні акти, що регулюють процедури оформлення та реєстрації прав на об'єкти, розміри мит, винагород, спеціальних платежів, інші дії, що здійснюються стосовно них.

Дії щодо винаходів, корисних моделей, промислових зразків регулюються Законом України [3].

Патент (від середньовічного лат. "litterae patentes" – «грамота»; лат. "patens" – «відкритий») – це документ, що засвідчує державне визнання технічного рішення винаходом, корисною моделлю, промисловим зразком і закріплює за особою, якій він виданий, виключне право на використання зазначених об'єктів.

Відповідно до патентного закону, патент засвідчує пріоритет, авторство винаходу, корисної моделі чи промислового зразка і виключне право на винахід, корисну модель або промисловий зразок.

Винахід – це технічне рішення в будь-якій галузі, що належить до продукту (зокрема, пристрою, речовини, мікроорганізму, культури клітин рослин чи тварин) або способу (процесу здійснення дій над матеріальним об'єктом за допомогою матеріальних засобів).

Умови визнання об'єкта інтелектуальної власності винаходом зводяться до новизни, наявності винахідницького рівня, можливо-сті промислового застосування.

Новизна винаходу визначається тим, що він не є відомим з рівня техніки (рівень техніки передбачає наявні у світі відомості про аналогічні винаходи). Винахідницький рівень – це критерій, що визначається фахівцем, який вказує на те, що винахід не впливає з відомого рівня техніки, тобто є

оригінальним. Промислова придатність – це можливість його використання в промисловості, сільському господарстві, охороні здоров'я та інших галузях діяльності.

Під корисною моделлю розуміється нове, промислово застосовне технічне рішення, що належить до пристрою. Вимоги до промислової моделі-новинки й можливість промислового застосування збігаються з вимогами до винаходів.

Промисловий зразок – це художньо-конструкторське рішення виробу промислового або кустарно-ремісничого виробництва, що визначає його зовнішній вигляд. Вимогами є новизна та оригінальність. Закон щодо промислового зразка трактує оригінальність як ознаку, що визначає естетичні та (або) ергономічні особливості зовнішнього вигляду виробу, зокрема його форми, конфігурації, орнамент, поєднання кольорів, а також підкреслює творчий характер виробу.

Автором винаходу, корисної моделі, промислового зразка визнається фізична особа, творчою працею якої вони створені. Право авторства є невідчужуваним особистим правом і охороняється безстроково.

Патент видається органом виконавчої влади з інтелектуальної власності автору винаходу, корисної моделі, промислового зразка або роботодавцю, якщо об'єкти промислової власності створені працівником у рамках виконання ним трудових обов'язків або конкретного завдання роботодавця (службовий винахід, службова корисна модель, службовий зразок) чи правонаступників зазначених осіб. Власнику патенту належить виключне право на винахід, корисну модель або промисловий зразок. Законом оговорюється, що ніхто не має права використовувати винахід, корисну модель або промисловий зразок без дозволу патентовласника. Перераховуються дії, здійснення яких щодо об'єктів патентного права є порушенням виключного права патентовласника, такі як ввезення на територію України, виготовлення, застосування, пропозиція про продаж, інше введення в цивільний обіг або зберігання задля цього продукту, в якому використані запатентовані винахід, корисна модель або промисловий зразок.

Передача прав на використання винаходу, корисної моделі або промислового зразка здійснюється володарем патенту за допомогою оформлення і реєстрації ліцензійного договору. За ліцензійним договором, власник патенту, який у договорі іменується як ліцензіар, надає право на використання належного йому як власнику прав винаходу, корисної моделі або промислового зразка ліцензіату, тобто особі, яка не є патентовласником, але має намір використовувати об'єкти інтелектуальної власності у своїх цілях. Відповідно до такого договору встановлюються обсяг використання об'єктів, сума й порядок виплати авторських платежів, регулюються інші організаційні питання.

Ліцензія (від лат. “Licentia” – «свобода, право») – це дозвіл патентовласника на використання винаходу чи іншого технічного досягнення, що належить йому.

Ліцензії, за якими передається право на використання винаходу, корисної моделі або промислового зразка, діляться на виключні і невиключні. Ця термінологія використовується під час регулювання норм авторського права і фактично за обсягом прав. За виключної ліцензії право ліцензіата обмежене межами договору. За ліцензіаром зберігається право на використання своєї інтелектуальної власності в частині, що не передається ліцензіату.

За невиключної ліцензії ліцензіар, надаючи ліцензіату право на використання винаходу, корисної моделі або промислового зразка, зберігає за собою всі права, що підтверджуються патентом, в тому числі права на надання ліцензій третім особам.

Особливий інтерес має норма закону, яка зобов'язує патентовласника ефективно використовувати об'єкти промислової власності, що належать йому. Ця міра сприяє розвитку промисловості, економіки, розширенню конкурентної боротьби між товаровиробниками.

Зарубіжній практиці відомі приклади викупу і консервації перспективних винаходів успішними кампаніями задля недопущення появи на ринку більш якісної продукції, ніж та, яка проводиться ними і користується попитом. Положення вітчизняного законодавства роблять подібні дії на території України неприпустимими.

Так, відповідно до закону, якщо запатентований винахід або промисловий зразок не використовується або недостатньо використовується володарем патенту і особами, яким передані права на них, протягом чотирьох років з дати видачі патенту, а запатентована корисна модель – протягом трьох років з дати видачі патенту, що приводить до недостатньої пропозиції відповідних товарів або послуг на товарному ринку або ринку послуг, будь-яка особа, яка бажає і готова використовувати запатентований винахід, корисну модель або промисловий зразок, за відмови патентовласника від укладення з цією особою ліцензійного договору на умовах, відповідних ustalеній практиці, має право звернутися до суду з позовом до патентовласника про надання примусової невиключної ліцензії на використання на території України цього винаходу, корисної моделі або промислового зразка, зазначивши в позовних вимогах пропоновані умови надання такої ліцензії, в тому числі обсяг використання, розмір, порядок і строки платежів. Якщо власник патенту не доведе, що невикористання чи недостатнє використання винаходу, корисної моделі або промислового зразка зумовлене важливими причинами, суд приймає рішення про надання зазначеної ліцензії та про умови її надання.

Цікаво, що порядок видачі патенту передбачає обов'язкову публікацію в офіційному бюлетені державного органу виконавчої влади з інтелектуальної власності назви й формули винаходу або корисної моделі, переліку суттєвих ознак промислового зразка і його зображення. Після цієї публікації будь-яка особа має право ознайомитися з документами заявки на видачу патенту на винахід, корисну модель або промисловий зразок. У заявці, крім заяви автора, містяться опис, креслення, формули, реферат, тобто досить повна документація, що характеризує сутнісні сторони об'єкта, представленого до патентної експертизи.

У прикінцевих положеннях Закону України [3] визначається роль держави як ініціатора ефективної творчої діяльності авторів і промислово-економічної затребуваності результатів їх праці в такий спосіб: дер-

жава стимулює створення і використання винаходів, корисних моделей, промислових зразків, встановлює авторам і господарюючим суб'єктам, що використовують їх, пільгові умови оподаткування та кредитування, надає їм інші пільги відповідно до законодавства України.

Селекційні досягнення за ознаками, вимогами, порядком реєстрації, способами створення й використання мають багато спільного з винаходами. Однак особливості цих активів потребують створення спеціального державного органу по роботі з ними і спеціального закону.

Селекційне досягнення – це новий сорт рослини або нова порода тварин, тобто певна група рослин або тварин, яка має відмінні ознаки, властиві тільки цій групі.

Критеріями патентоспроможності селекційного досягнення є новизна, відмінність, однорідність, стабільність. Автор селекційного досягнення з дати реєстрації цього об'єкта інтелектуальної власності набуває виключного права патентовласника, що засвідчується виданим йому патентом. Це право дає йому змогу використовувати селекційне досягнення у своїх цілях, а саме комерціалізувати і капіталізувати його.

Окрему групу об'єктів інтелектуальної власності становлять засоби індивідуалізації юридичної особи, такі як товарний знак, знак обслуговування, найменування місця походження товару.

Товарний знак і знак обслуговування – це словесні, образотворчі, об'ємні та інші позначення, що дають можливість відрізнити товари й послуги одних юридичних або фізичних осіб від однорідних товарів і послуг інших юридичних або фізичних осіб.

Товарний знак (емблема обслуговування) поміщається на виріб, упаковку та використовується в рекламі. Згідно з відповідним законом, товарний знак реєструється в державному органі виконавчої влади з інтелектуальної власності. Під час реєстрації власник отримує свідоцтво, яке підтверджує його право на використання товарного знака. Вартість товарного знака пропорційна вартості ділової репутації організації. За високої величині останньої використання товарного

знака підвищує ефективність капіталізації виробленої організацією продукції. Також сприяє капіталізації продукції вказівка на місце походження товару.

Найменування місця походження товарів – це назва країни, населеного пункту, місцевості або іншого географічного об'єкта, що використовується для позначення товару, особливі властивості якого виключно або головним чином визначаються характерними для цього географічного об'єкта природними умовами чи людськими факторами або природними умовами та людськими факторами одночасно. Таке визначення дає змогу зрозуміти зміст і призначення цього активу, водночас, на наш погляд, фіксація на природні умови робить його неповним, адже обмежує сільськогосподарським та сировинно-добувним виробництвом.

З одного боку, публікація юридичної адреси товаровиробника є обов'язковою, з іншого боку, якщо це економічно розвинений регіон з усталеним купівельним авторитетом, то він служить рекламним цілям. Дозвіл на використання брендингової топоніміки оформляється в установленому для товарних знаків і знаків обслуговування порядку.

Реєстрація місця походження товару надається всім організаціям, які мають на цій території виробничі підрозділи. Зазначення місця походження товару за названих умов (виробничо-економічний, соціально-політичний розвиток) збільшує ринкову вартість товарного знака або знака обслуговування, а також воно індивідуалізується щодо конкретного господарюючого суб'єкта, відбивається в бухгалтерському обліку в складі нематеріальних активів організації.

Реєстрація всіх об'єктів промислової власності передбачає виплату відповідних державних мит.

Таким чином, об'єкти інтелектуальної власності характеризують властивості, тобто особливості, що дають змогу їх співвідносити з іншими об'єктами інтелектуальної власності і відрізнити від них (найбільш повно вони описані у відповідних дефініціях), суб'єкти та механізми комерціалізації і капіталізації, способи реєстрації та обліку, терміни експлуатації, документальний супровід дій, здійснюва-

них за їхньою участю і щодо них, спеціальну нормативно-правову базу. Особливим чином об'єкти інтелектуальної власності характеризують вартість прав на їх комерціалізацію або капіталізацію, відображену в бухгалтерській документації.

Також їх характеризують загальні економічні характеристики активів організації, такі як ефективність, прибутковість, ліквідність.

Ділова репутація підприємства як нематеріальний актив характеризується такими факторами:

1) рівень, який може бути високим або низьким, позитивним або негативним;

2) вартісне вираження, враховане в бухгалтерському балансі організації;

3) фактори формування ділової репутації, з яких найбільш істотними є якість товару (споживчі якості, зовнішній вигляд, відповідний естетичним нормам, ергономічні характеристики); сервісний супровід (передта післяпродажне обслуговування; інформаційне забезпечення потенційних покупців про наявність, властивості, місця й способи придбання товару; рівень виконання зобов'язань і час перебування на ринку; технічна оснащеність виробництва і кваліфікація персоналу; ціна).

При цьому на рівень ділової репутації підприємства ціна може впливати парадоксальним чином. Висока ціна на продукцію в купівельній свідомості справедливо пов'язується з високою собівартістю і високою якістю, що сприяє зростанню ділової репутації підприємства як високотехнологічного виробництва.

Низька ціна також може сприяти зростанню ділової репутації підприємства, оскільки характеризує її вміння задовольнити купівельний попит за відносно низької платоспроможності.

Нематеріальний актив – організаційні витрати, які перш за все характеризуються величиною витрат, понесених підприємством у період його юридичного оформлення й реєстрації. Він характеризується кількістю етапів, які проходить організація в період реєстрації, діяльністю, що здійснюється на кожному з цих етапів, а також документальним забезпеченням процедури

реєстрації, структурою фінансових витрат, термінами реєстрації. Властивість цього активу полягає в тому, що він створюється лише на початковому етапі життєвого циклу підприємства. Однак термін його дії фактично не обмежений, оскільки дорівнює терміну дії підприємства, тобто тривалості його життєвого циклу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, представлені характеристики та особливості нематеріальних активів дають змогу достатньо точно відокремити один актив від іншого, тобто ідентифікувати їх, а також виявити їх місце, роль, засоби використання у господарській діяльності підприємства, тобто комерціалізації та капіталізації. На основі узагальнення законодавчих та наукових джерел розвинуто сутнісні характеристики та якості понятійно-категоріального і змістовного апарату теоретичних засад формування й розвитку нематеріальних активів, що враховують участь відповідних об'єктів у процесі формування інтелектуального капіталу підприємства.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43615#Text> (дата звернення: 06.08.21).
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379212#Text> (дата звернення: 06.08.21).
3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII. *ВВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368712#Text> (дата звернення: 08.08.21).
4. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. № 368912. *ВВР України*. 1994. № 7. Ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368912#Text> (дата звернення: 08.08.21).
5. Друри К. Управленческий учет для бизнес-решений : учебник. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 655 с.
6. Ілляшенко С. Інноваційний розвиток: маркетинг і менеджмент знань : монографія. Суми : Діса-плюс, 2016. 192 с.
7. Ковтуненко К., Шацкова Л. Економічне оцінювання інноваційної діяльності промислового підприємства: своєчасність процесу та достовірність результату : монографія. Одеса : Бондаренко М., 2015. 254 с.
8. Кравченко О. Використання операційного менеджменту в управлінні поточними активами підприємства. *Економіка: реалії часу*. 2018. № 6(40).
9. Крючкова І., Філіппова С. Інноваційно-інвестиційна діяльність промислового підприємства: симбіоз економічного оцінювання та залучення джерел фінансових та альтернативних ресурсів : монографія. Одеса : Бондаренко М., 2015. 192 с.

10. Мельник О. Капіталізація підприємств: теорія та практика : монографія. Кам'янець-Подільський : Панькова А., 2020. 428 с.
11. Рошило В. Джерела фінансування інноваційного розвитку : монографія. Чернівці : Книги-XXI, 2006. 272 с.
12. Фінансові інновації і шляхи підвищення компетентностей фахівців з фінансів : колективна монографія / за ред. М. Коваленка. Херсон : ХНТУ, 2017. 138 с.

References:

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436-IV. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43615#Text> (accessed 06 August 2021). (in Ukrainian)
2. Zakon Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava" vid 23.12.1993 r. № 3792-XII / Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379212#Text> (accessed 06 August 2021). (in Ukrainian)
3. Zakon Ukrainy "Pro okhoronu prav na vynakhody i korysni modeli" vid 15.12.1993 r. № 3687-XII. VVR Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368712#Text> (accessed 08 August 2021). (in Ukrainian)
4. Zakon Ukrainy "Pro okhoronu prav na znaky dlia tovariv i posluh" vid 15.12.1993 r. № 368912. VVR Ukrainy. 1994. № 7. St. 36. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368912#Text> (accessed 08 August 2021). (in Ukrainian)
5. Druri K. (2003) *Upravlencheskiy uchet dlya biznes-resheniy: uchebnik*. [Management accounting for business solutions]. Moscow: YUNYTY-DANA, 655 p. (in Russian)
6. Illiashenko S. (2016) *Innovatsiynyy rozvytok: marketynh i menedzhment znan'* [Innovative development: marketing and knowledge management]: monohrafiya. Sumy: Disa-plus, 192 p. (in Ukrainian)
7. Kovtunenکو K., Shatskova L. (2015) *Ekonomichne otsynuvannya innovatsiynoyi diyal'nosti promyslovoho pidpryyemstva: svoechasnist' protsesu ta dostovirnist' rezul'tatu: monohrafiya* [Economic evaluation of innovative activity of an industrial enterprise: timeliness of the process and reliability of the result]. Odesa: Bondarenko M., 254 p. (in Ukrainian)
8. Kravchenko O. (2018) *Vykorystannya operatsiynoho menedzhmentu v upravlinni potochnymy aktyvamy pidpryyemstva* [The use of operational management in the management of current assets of the enterprise]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 6(40). (in Ukrainian)
9. Kriuchkova I., Filippova S. (2015) *Innovatsiyno-investytsiyna diyal'nist' promyslovoho pidpryyemstva: symbioz ekonomichnoho otsynuvannya ta zaluchennya dzhерel finansovykh ta al'ternatyvnykh resursiv: monohrafiya* [Innovation and investment activity of an industrial enterprise: a symbiosis of economic evaluation and attraction of sources of financial and alternative resources]. Odesa: Bondarenko M., 192 p. (in Ukrainian)
10. Melnyk O. (2020) *Kapitalizatsiya pidpryyemstv: teoriya a praktyka: monohrafiya* [Capitalization of enterprises: theory and practice]. Kamianets-Podilskyi: Vydavets Pankova A., 428 p. (in Ukrainian)
11. Roshlyo V. (2006) *Dzherela finansuvannya innovatsiynoho rozvytku: monohrafiya* [Sources of funding for innovative development]. Chernivtsi: Knyhy-XXI, 272 p. (in Ukrainian)
12. *Finansovi innovatsiyni i shlyakhy pidvyshchennya kompetentnostey fakhivtsiv z finansiv: kolektyvna monohrafiya*. [Financial innovations and ways to increase the competencies of finance professionals] (2017) / *Za redaktsiieiu M. Kovalenka*. Kherson: KhNTU, 138 p. (in Ukrainian)

Аннотация. В статье предложен анализ существенных характеристик и свойств нематериальных активов предприятия, которые объединены в такие блоки, как интеллектуальная собственность, авторское право, промышленная собственность, деловая репутация, организационные расходы. Базой формирования свойств являются отсутствие материальной формы, наличие стоимости, создание стоимости, информативность, особые формы хранения. Интеллектуальная собственность создана в результате творческой деятельности человека, регулируется национальным правом и международными конвенциями. Организационные расходы характеризуются величиной затрат на юридическое оформление, регистрацию, жизненным циклом предприятия. Выделенные характеристики позволяют достаточно точно отделить один актив от другого, а также выявить их место, роль и способы применения.

Ключевые слова: нематериальный актив, интеллектуальная собственность, авторское право, репутация, патент.

Summary. Introduction. The relevance of research on the use of intellectual property rights is determined by: the wavelike dynamics of changes in the number of used intellectual property rights; reducing the number of applications and registered patents for inventions, utility models, marks for goods and services, etc. Certain circumstances require further qualitative research of the essence of intangible assets of industrial innovative enterprises both on the basis of adaptation of international experience and development of own methodological support. *The purpose of the article* is a methodological support for modern assessment of the characteristics and qualities of intangible assets in enterprises through the analysis of their main content components based on international experience. *Research methods.* The article used general scientific and special research methods: retrospective and systematic analysis, abstract logical, generalization and comparison; methods of induction and deduction in determining the problem of assessing the characteristics and qualities of intangible assets in enterprises. *Results.* The article offers an analysis of the essential characteristics and properties of intangible assets of the enterprise, which are combined into the following blocks: intellectual property, copyright, industrial property, business reputation, organizational costs. The basis for the formation of characteristics and properties of intangible assets are the following bases: the absence of material form, the presence of value, value creation, informativeness, and special forms of storage. Intellectual property is, first of all, objects created as a result of creative, intellectual activity of the person. Copyright is regulated by national law and international conventions on copyright protection and is one of the objects of intellectual property. Industrial property is considered as the exclusive right of the patent owner for an invention, industrial design, utility model and the exclusive right of the patent owner for selection achievements. The business reputation of the enterprise as an intangible asset is characterized by the level, value, factors of its formation. Organizational costs are characterized first by the cost of legal registration and registration, and then they are associated with the life cycle of the enterprise. The selected characteristics and properties of intangible assets allow to separate one asset from another, as well as to identify their place, role and methods of application in the economic activity of the enterprise. *Conclusions.* The above characteristics and features of intangible assets allow you to accurately separate one asset from another, i.e. identify them, and identify their place, role, and means of use in the economic activity of the enterprise, i.e. commercialization and capitalization.

Keywords: invisible asset, intellectual property, right of authorship, reputation, patent.